

Livets längtan efter sig självt är drivkraften
Eva Cecilia Andersson

Globala utmaningar – hur kan du och jag bli en del av lösningen?

Av Hillevi Helmfrid

Det finns psykologer som menar att människor inte kan "ta in" problem till vilka de inte kan föreställa sig själva som en del av lösningen. Om detta är sant så bör vi inte lägga ner mer möda på att beskriva de globala hoten så länge vi inte också kan göra lösningar tydliga. Jag tillhör själv dem som skrivit och talat i årtal om problemen, kanske för mer eller mindre döva öron. - Varför? Därför att det känns mycket tryggare så. Problemen kan vi vara hyfsat överens om, åtminstone så länge vi håller oss på en allmän nivå.

Jag har ofta undvikit att prata om lösningar, av rädsla för att de lösningar som jag föreslår ska ogillas av de flesta. Hur många är vi som låtit oss förlamas av den här rädslan? Helt klart utsätter jag mig för mer kritik när jag börjar föreslå lösningar. Det är ju här meningarna verkligen går isär. Risker är överhängande att bli uppfattad som en beskäftig pekpinnevisare. Bäst vore ju, har jag resonerat, att alla människor sätter sig in i problemen och själva arbetar fram lösningar. Att hitta lösningar är ju faktiskt något vi behöver hjälpas åt med! En kan inte se allt. Många perspektiv behöver mötas och var och en är vi ju experter, utifrån att vi alla är unika.

Allt eftersom jag ser de globala problemen växa, som för mig varit starkt närvarande under hela mitt vuxna liv, söker jag efter nya möjligheter. Kanske är det *berättelserna om utvägarna* ur det dilemma som människan har försatt sig och planeten i, som är hävstången till den förändring som behöver komma till stånd? Berättelserna om utvägar behöver kanske berättas både med ord och i handling. Kan det vara så att det är berättandet som är själva vägen?

Jag satte mig ner en kväll i höstas och gjorde en mindmap över de livsval jag och min familj har gjort som går i linje med hur jag ser på hållbarhetsutmaningen. Val som för mig är så självklara, men som jag då och då påminns om, skiljer sig ganska mycket från hur majoriteten av svenskarna lever. Det blev en omfattande bild som rör allt från vad vi äter, till hur vi umgås med våra grannar och till vilken uppväxt vi vill ge våra barn. När bilden var klar tittade jag på bilden och sökte efter mönster. Det som utkristalliserade sig var sex principer.

De sex principer som utgör stommen i den här texten sammanfattar min nuvarande förståelse av hållbar utveckling så som den vuxit fram under de 18 år då jag på heltid sysselsatt mig med begreppet såväl teoretiskt som praktiskt. För att göra principerna mer levande hämtar jag exempel ur mitt eget liv när jag presenterar dem. Men det är inte mitt och min familjs liv som jag menar ska stå förebild. Det är principerna som jag påstår är generaliserbara. Frågan som jag vill ställa till dig som läsare är hur du förhåller dig till de sex principerna för hållbarhet. Kan de fungera som en vägledning för dig i din strävan att bli en del av lösningen? Hur skulle omställningen ta konkret form i ditt liv? Jag tror att det har ett värde om fler och fler berättar om sina hållbara

livsval så att vi kan inspirera varandra och visa att en omställning är möjlig, även om uppgiften är stor.

För att undvika missförstånd vill jag direkt klargöra att jag inte tror att förändringen av samhället kan göras enbart genom privata livsstilsval. Jag tror till exempel att "konsumentmakten" i den gängse tolkningen tyvärr är övervärderad. Det är stora tunga tekniska, politiska och ekonomiska strukturer som behöver förändras i grunden. Däremot menar jag att livsstilsnivån faktiskt är *det enda* som var och en *helt säkert* kan påverka och det vore synd att missa den möjligheten. Det är också så att behoven av strukturförändring blir tydligare ju fler steg man själv tagit i hållbar riktning i sitt eget liv. Det är lättare att se vilka systemförändringar som skulle kunna gynna en hållbar livsstil när begreppet blir mer konkret.

Jag kommer nedan att beskriva de sex principerna den ordning som de kom till mig. Men när jag kommer till slutet så visar det sig att den sista punkten antagligen är den första. Trevlig resa!

1. Minska energianvändningen¹

En samlad bedömning av klimatkrisen, sinande oljetillgångar och rättfärdiga krav på global omfördelning kan sammanfattas så här: *Svenskens energianvändning behöver minska till en bråkdel av dagens – inom några få decennier. En liknande omställning behöver ske i hela den industrialiserade världen.*

Bakgrunden är att vi inte känner till något rimligt alternativ till oljan. Vi känner ingen energikälla som är lika koncentrerad och kraftfull, som finns i så riklig mängd och som samtidigt inte förstör klimatet.

Det kan vara så att oljan är unik för vår planet. Att vi aldrig mer kommer att ha tillgång till så mycket energi som vi haft under de senaste 60 åren. Men det kan också vara så att det visar sig lönsamt att utvinna oljans fossila kusiner, exempelvis kol och djuphavens metanhydrater, vilket skulle få katastrofala följder för klimatet och därmed för livet på jorden så som vi känner det. Det är osannolikt att en storskalig expansion av kärnkraften skulle bära sina egna kostnader, men om en sådan satsning ändå görs har vi allvarligt intecknat kommande generationers handlingsfrihet och trygghet i utbyte mot ett tveksamt energinetto.

Idag finns en utbredd tro på att vi med hjälp av tekniska uppfinningar kan fortsätta att leva ungefär som nu – men på förnybara resurser istället och utan att orsaka storskalig miljöförstöring. Men utifrån vad vi vet om ekosystemens sätt att fungera kan ingen mix av förnyelsebara energikällor ge samma drivkraft som oljan. Det har en principiell orsak. Medan de fossila resurserna är koncentrerade och lagerbegränsade, är de förnybara källorna istället glesa, utspridda och flödesbegränsade. Att de är flödesbegränsade betyder att de bara kan skördas i en

¹ I denna text har jag valt att främst lägga in sådana referenser som läsaren kan ha glädje av för sitt fortsatta sökande efter lösningar. Jag har inte velat tynga texten med referenser för att styrka vart och ett av mina påståenden när det gäller problembilden. Dessa referenser kan istället hittas i andra texter jag skrivit, till exempel *Globala utmaningar – lokala svar?* och *Efter oljetoppen*. se: (www.hillevihelmfrid.com)

viss takt som beror av hur fort växter kan växa, hur mycket regn som faller, hur mycket vindarna blåser, hur mycket ljus som strålar in från solen, hur starkt tidvattnet är, osv. I oljans fall är det annorlunda. Där har vi, under den tid då lagren var stora, kunnat låta pumparna gå fortare allt eftersom vi behövt mer och mer energi. Och det är denna tillväxtprincip som det ekonomiska systemet bygger på – möjligheten till ständigt ökad energitillförsel.

Om solen hade varit en koncentrerad energikälla skulle vi naturligtvis för länge sedan ha valt att tanka solenergi direkt in i tanken på bilen. Det är ingen tillfällighet att vi istället använt oljan, bestående av lagrad solenergi som biogeosfären arbetat med under årmiljoner för att förädla till en koncentrerad vätska.

Att framställa drivmedel ur jordbruksgrödor är en attraktiv tanke, men det skulle ta för mycket mark i anspråk. Överslagsberäkningar visar att den sammanlagda överskottsarealen i svenskt jordbruk bara skulle räcka till att ersätta högst 4 procent av Sveriges nuvarande drivmedelskonsumtion, vilket är lite knappt vad jordbruket självt gör av med.² Resten av marken behöver vi för att producera livsmedel. Detta trots att vi är ett glesbefolkat land med mycket mark och höga hektarskördar.

En uträkning för hela jorden visar att om alla hypotetiskt avstod från att äta och man istället gjorde drivmedel av alla jordbruksprodukter, så skulle vi ändå bara kunna ersätta 8 procent av drivmedlen som vi använder i världen idag. Detta visar på fåfängan i att sätta sitt hopp till biodrivmedel som ersättning för oljan. Eftersom vi idag (till och med globalt) *kör* upp mer energi än vi *äter* upp så innebär varje procents utbytt bensen hela 12 procents minskning av livsmedelsproduktionen.³ Inom en snar framtid kommer fruktbar mark att vara en knapp resurs överallt i världen. Nordis pågående jakt på mark i Syd att lägga beslag på för drivmedelsproduktion åt oss är mot den här bakgrunden lika logisk som oetisk.

Säg att jag har fel. Säg att vi hittar en ny kraftfull energikälla som inte förstör klimatet. Då skulle problemen dessvärre inte bli mindre. Allt annat lika skulle vi fortsätta att omvandla naturens resurser till fast, flytande och gasformigt avfall. Vi skulle fortsätta att tränga undan naturliga ekosystem, utradera arter, förbruka alldeles för mycket färskvatten, fiska ut haven och sprida miljögifter. Det är nämligen detta som vi har gjort med hjälp av de starka muskler som oljan har givit oss. Varken utfiskningen av haven eller dagens storskaliga gruvsdrift hade varit möjliga utan oljan.

Att komma ner i energiförbrukning är därför den akuta huvuduppgiften om vi vill ge våra barn och barnbarn och barnbarnsbarn en rimlig chans till ett gott liv – eller ett liv överhuvudtaget.

För att klara den här neddragningen behöver vi strukturera om hela samhället. Frågan är hur.

Så länge merparten av vår konsumtion består av högt förädlade industriprodukter och arbetsmarknaden är starkt specialiserad kan vi spara energi genom att tränga

² Helmfrid och Haden, 2005. Efter Oljetoppen – Hur bygger vi beredskap när framtidsbilderna går isär?
www.hillevihelmfrid.com

³ www.paulchefurka.ca/Biofuels.html

ihop oss i städer. Stordriftsfördelar vad gäller resande, uppvärmning och distribution talar för den urbana principen. Men i en situation då energin verkligen blir knapp behöver vi prioritera mycket hårdare. Grundläggande behov kommer då mer i förgrunden. I den här situationen utgör mat och värme en större del av vår totala konsumtion och då behöver vi leva närmare där mat och värme produceras. Näringsämnen behöver också i högre grad återvinnas från bord tillbaka till jord. Då är det istället den rurala principen som gäller.

Det råder sedan flera år en förvirring i debatten där miljöengagerade fysiker/ingenjörer menar att vi behöver tränga ihop oss i städerna för att spara energi medan miljöengagerade ekologer/agronomerer istället talar om en återlokalisering av människor och verksamheter till landsbygden. De olika rekommendationerna beror troligtvis på att de första räknar med att det kommer att räcka med marginalförbättringar inom ramen för ett högenergisamhälle medan de sist nämnda menar att vi kommer att behöva ställa om till ett lågenergisamhälle. De flesta tycks dock vara hyfsat överens om att de riktigt stora städerna kan bli svåra att försörja om vi får riktig brist på energi och att en omstrukturering behöver ske. Kanske blir städerna i framtiden genom högre energipriser grönare och mer biologiskt produktiva så som i Lena Jarlövs bidrag till den här antologin och landsbygden samtidigt förtätad längs de stråk där kollektiva transporter kan organiseras?⁴

Tyvärr kan vi inte bara vänta och se vem som får rätt i denna diskussion, i takt med att energipriserna stiger. Det beror på den ojämlika världsordningen. När energipriserna på världsmarknaden stiger förändrar vi i Nord inte genast vårt beteende och omstrukturerar våra samhällen. Vi som förbrukar mest har nämligen också störst ekonomiska marginaler. Däremot drabbas människor i Syd *redan nu* hårt av energiprishöjningarna. Ju fattigare du är desto större del av den disponibla inkomsten går till utgifter för livsnödvändig energi och höga energipriser betyder samtidigt höga matpriser, vilket också drabbar fattiga. Vi kan alltså inte stillatigande invänta energiprishöjningarna utan behöver vara proaktiva.

En organisation i Storbritannien har utvecklat en genial lösning på det här problemet. Förslaget heter individuella utsläppsrätter. Om varje människa på jorden tilldelades utsläppsrätter på ett ton koldioxidkvivalenter per år (som anses vara den hållbara nivån ur klimatsynpunkt) skulle svensken som idag släpper ut 10 ton behöva betala ganska mycket till Etiopiern som bara släpper ut 100 kilo. Med tiden skulle såväl utsläppsnivåer som inkomster kunna jämnas ut och utsläppen kunna stabiliseras på en hållbar nivå.⁵ Med en och samma reform skulle man kunna rädda klimatet och jämna ut klyftorna i världen! Det är en mycket uppmuntrande tanke samtidigt som det är lätt att föreställa sig att en del praktiska problem behöver lösas för att få systemet att fungera. Men den stora stötestenen för att sjösätta modellen är ändå inte de praktiska problemen. Jag kan inte förstå annat än att det stora hindret är viljan hos dem (oss) som sitter på toppen av utsläpps- och inkomstpyramiden. Jag hoppas naturligtvis att jag har fel, att ett mänskligt uppvaknande äger rum som skapar en tillräckligt stark opinion för denna typ av reformer, men vågar vi vänta på det?

⁴ Se Lena Jarlövs kapitel *Den hållbara staden – är den möjlig?* i denna antologi.

⁵ Läs mer om individuella utsläppsrätter och ”Cap and Share” på www.feasta.org

Så i avvaktan på grundläggande reformer - vad kan jag göra som enskild?

Börja inte med att byta till lågenergilampor! De drar mycket mer energi än vad reklamen säger. Dessutom innehåller de farligt kvicksilver och avger elektromagnetisk strålning som elkänsliga personer kan må dåligt av. Vänta med att byta lampor tills de nya LED-lamporna för växelström kommer ut på marknaden.

Tänk istället strukturellt. Hur kan du bygga upp en vardag där det blir lätt för dig att välja det mest energisnåla alternativet? Val av bostad och arbete och deras inbördes placering är stora beslut och det är mycket att ta hänsyn till. I vårt fall har vi vägt in att vi vill möjliggöra ett energisnålt liv när vi tagit de här besluten även om den starkaste drivkraften har varit livskvalitet för hela familjen.

I mitt fall har jag kontor i hemmet och behöver därför inte arbetspendla. När jag reser i arbetet är det så sällan att jag ofta kan kosta på mig den tid det tar att cykla en mil till bussen som går till järnvägsstationen. Min man som arbetar inom omsorgen har valt ett schema med arbetspass över flera dygn, vilket både minskar resandet och ökar den sammanhängande tiden hemma. På sommaren cyklar han gärna de 2.7 milen in till stan. Hemresan är ju inte förrän två dagar senare. Med den här sortens arrangemang kan vi bo på landet och klara oss med en bil, som för det mesta står stilla.

Bilen är en riktigt snål diesel. Vi för noggrant bok på utgifterna och körningen, vilket ökar medvetenheten om den verkliga milkostnaden. Att köra bil kostar mycket mer än bensinen! Trots det blir det ibland några långresor inom Sverige med hela familjen. Men i somras reste vi runt i Tyskland med tåg, ett val som hela familjen var mycket nöjd med. Jag hör inte till dem som givit ett "inte flyga" löfte, eftersom jag anser att man "aldrig ska säga aldrig". Däremot var det länge sedan jag flög. Att flyga på badsemester på andra sidan jordklotet för en vecka eller två känns direkt motbjudande. Men jag drömmer om att ge mina barn möjligheten att se något av världen innan det blir helt omöjligt att flyga, vilket jag är övertygad om att det kommer att vara när de är vuxna. Men då får det bli för längre vistelser, för att verkligen se, lära och uppleva andra platser och kulturer. Den som har förmånen att ha goda vänner på andra sidan jordklotet har lättare att hålla ett globalt perspektiv i sitt hjärta.

Eftersom vi bor på landet är det naturligt att elda med ved. Veden klyver vi för hand. Med rätt teknik klyver Gränsfors släggyxa lika snabbt som en liten elektrisk klyv – och vilken njutning! Men kapar gör vi dock med motorsåg. Den medvetenhet man får när man själv hanterar sin uppvärmning är avsevärd. Det kommer sig naturligt att inte ha onödigt varmt inne, att skruva ner värmen i de rum där ingen vistas, att spara på varmvattnet, osv. Det blir ingen uppoffring, utan istället en del av livsstilen, att bada i sjön på sommaren istället för att elda för duschvatten.

De flesta energispartips som möter oss i media handlar om att det är något vi ska köpa: nya vitvaror, ny bil, etc. Generellt är det här förstas djupt missledande. Dels drar nya apparater inte alltid mindre än gamla. Dels kostar apparaterna mycket energi vid tillverkningen. Det kan ta omkring 10 år innan en ny energisnål bil har betalat resursanvändningen vid tillverkningen, jämfört med den gamla bilen som drar lite mer, men fortfarande rullar. Bättre då att minska körningen.

Det bästa sättet att spara energi är att ha så lite apparater som möjligt och att de man har används så lite som möjligt. Vi har till exempel lyckats gå ner från tre frysar till en, tack vare att vi nu lärt oss bättre sätt att ta tillvara på sommarens skörd. Klarar man av att stänga av frysen helt under sommarmånaderna så är det den viktig besparing. Att stänga av kylskåpet under vintern och istället använda kallskafferier är en annat bra sätt. Att ha en grenkontakt där man kan stänga av elen till alla kontorsapparater samtidigt är ett enkelt sätt att spara el eftersom transformatorerna drar ström även när apparaten är avstängd. Är man förunnad att kunna laga mat på vedspis så ska man förstås använda den så mycket som möjligt på vintern och glädja sig åt att spillvärmens värmer upp köket. Något vi ofta gör med spannmål, bönor, linser osv är att koka upp maten och sedan linda in grytorna i fårskinn som med samma effekt som äldre tiders koklådor. Det har också den fördelen att maten sköter sig själv medan du gör något annat. Ja, det finns mycket man kan komma på i vardagen när man väl börjar fokusera på att minska sin energiförbrukning som kan tillfredsställa en kreativ persons uppfinningslust.

Hur vill du strukturera ditt liv så att det blir lätt för dig att göra energisnåla val?

2. Minska materialomsättningen

Ingenting försvinner och allting sprider sig! Så översattes termodynamikens första och andra lag till vardagsspråk i kretsloppskampanjer under 1990-talet.⁶ Den korta meningen sammanfattar viktig kunskap som tyvärr ännu inte sjunkit in i folkmedvetandet. Fortfarande tror allt för många att vi skulle kunna komma på en evighetsmaskin om vi bara blev tillräckligt smarta⁷, eller att bilar skulle kunna köras på vatten⁸, eller att det går att hålla kretslopp helt täta⁹.

Bakom den storskaliga miljöförstörelsen ligger bland annat bristen på förståelse för de här två grundläggande naturlagarna och vilka konsekvenser de för med sig. Att allting sprider sig kan vi få en känsla för när vi hittar naturfrämmande ämnen i Arktis, långt ifrån den kemiska industri där de tillverkas. Att ingenting försvinner skulle vi förstå bättre om koldioxidmolekylerna från våra avgaser var synliga och gick att ta på. Att samla in en del av dem går, rent tekniskt, men det arbetet sker mot energigradienten. Det betyder att det kostar energi (eller rättare sagt ordning) att städa upp, medan det gick lätt att skräpa ner. Den här vardagserfarenheten beror inte på dålig vilja, utan på väldigt grundläggande naturlagar.

Vi behöver kraftigt minska våra utsläpp av fast, flytande och gasformigt avfall. Med tanke på hur allvarliga problemen var redan då kretsloppspropositionen kom är det nedslående hur kort samhället har kommit, nu 15 år senare. Insamlingen stannar

⁶ Läs mer om termodynamiken och kretsloppsprincipen på Det Naturliga Stegets hemsida.

⁷ Energin i sig kan aldrig försvinna, men dess kvalitet förbrukas när arbete utträttas. Det är förklaringen till att evighetsmaskinen är teoretiskt och praktiskt omöjlig.

⁸ Att bryta upp vattenmolekylen kostar energi medan det ger energi att slå samman vätgas och syrgas till vatten. Därför kan vatten aldrig bli ett drivmedel. Vätgas kan användas som energibärare och som sådan driva en motor, men vätgasen behöver först tillverkas och det är en energikrävande process. Vätgas är alltså ingen energikälla, vilket många felaktigt tror, utan bara en energibärare.

⁹ Ju tätare vi vill hålla kretsloppen, desto mer energi åtgår för att kontrollera dem. Energianvändningen i sig orsakar molekylsopor och ska dessa också styras in i kretslopp så kräver det ytterligare energi, osv.

fortfarande vid den helt ologiska begränsningen: förpackningar! Förbränning lönar sig fortfarande bättre än materialåtervinning. Kolets kretslopp har vi bara precis börjat tala om, nu när klimatförändringarna redan är ett faktum. De livsviktiga växtnäringsämnen går heller inte i kretslopp utan sprids som molekylsopor till vattendrag och luft. Avloppsslammet från våra reningsverk som innehåller värdefulla näringsämnen – blandat med tungmetaller och organiska gifter – ömsom lagras, ömsom sprids på åkrarna, beroende på hur politiska vindar blåser och hur priset på handelsgödsel fluktuerar. Lastbåtar med elskrot och annat farligt avfall från Europa landar varje vecka i Västafrikas hamnar. "Återvinningen" går till så att fattiga barn med risk för livet bränner högar av datorer för att kunna samla ut de ädla metaller som marknaden efterfrågar, resten blir den giftiga rök och aska som utgör de här barnens arbetsmiljö.¹⁰

Det är lättare att förstå hur de här avarterna uppstår när man inser att det faktiskt kostar mycket energi att till fullo återvinna material som är blandade med varandra. Men det gör det inte mer försvarbart. Istället behöver vi ta de här exemplen som ytterligare en påminnelse om att det är svårt att hitta goda lösningar så länge man inte tar med grundproblemen, i en värld där människor lever under extremt ojämlika villkor.

Eftersom materialåtervinning kräver energi borde återanvändning prioriteras framför återvinning. Det är smartare att återanvända samma gamla glasflaska om och om igen, än att krossa den, transportera, smälta ner, transportera och göra en ny flaska. Det är smartare att använda datorn och kylskåpet några år till än att lita på den bristfälliga återvinningen av elskrot.

En bra slogan är: Refuse – Reduce – Reuse – Recycle. Återvinning är alltså det sista steget. Dessförinnan prövar man återanvändning. Dessförinnan prövar man att minska användningen av ett visst material. Men allra först behöver man göra sig medveten om vad man helt kan avstå ifrån. Efter att med ett nedslående resultat under 15 år ha fokuserat allt för mycket på det sista steget i denna kedja, är det dags att vi tar tillvara möjligheterna som de tre första stegen ger.

Det finns en förklaring till att den enkla och oemotsägliga 4R-principen för att minska vår miljöbelastning inte slagit igenom i samhället. Det är inte bara energikonsumtion och materialomsättning som är starkt kopplade till varandra. Det finns även en stark koppling mellan dessa båda och ekonomisk tillväxt.

Många hyser tilltro till begreppet "decoupling" som är en föreställning om att ekonomisk tillväxt och förbrukningen av naturresurser ska kunna frikopplas från varandra. Decoupling har det talats om i omkring tjugo år, men än så länge finns inget exempel på något land som lyckats minska sitt ekologiska fotavtryck med bibehållen ekonomisk tillväxt. Till och med svenska statens miljömålsutredning konstaterar i sitt betänkande att så länge ekonomisk tillväxt är ett överordnat mål så klarar vi inte av att nå miljömålen.

¹⁰ Om detta och mycket mer kan man läsa i reportageboken *Skräp* av Mattias Hagberg, journalisten som under ett års tid följde sina egna sopor från Göteborg, via Småland och Norrland till Ghanas huvudstad Accra.

I en artikel i tidskriften Nature visar författarna att det finns ett starkt historiskt samband mellan energiförbrukning och BNP sedan 1850 och fram till våra dagar.¹¹ Det som i många OECD-länder, däribland Sverige, hoppfullt tolkats som "decoupling" förklaras enligt artikeln dels av att basindustrin till stor del flyttat till låglöneländerna och därmed inte längre belastar OECD-ländernas nationella energiförbrukningskonto (felräkning med andra ord) och dels av att man inte tar hänsyn till olika energislags kvalitet. Detta innebär ytterligare en felräkning eftersom länder med högt BNP normalt sett förbrukar en högre andel högkvalitativ energi, t ex el.¹² Detta gäller i särskilt hög grad Sverige med stort inslag av vattenkraft och kärnkraft.

Vad vi behöver göra är alltså rätt och slätt att konsumera mindre. Eftersom varje spenderad 1000-lapp orsakar utsläpp av omkring 50 kg koldioxid¹³ så är det bästa sättet att vara miljövän, att hålla i pengarna. Det är ingen tillfällighet att våra politiker och näringslivsföreträdare gör allt för att tona ner detta starka samband. Det ekonomiska systemet bygger nämligen på att vi ständigt ska konsumera mera, även när det innebär mer än vi behöver och mer än vi vill.¹⁴

Med andra ord behöver vi fokusera på 4R-modellens två första ledord: refuse och reduce. Att *avstå* låter kanske inte så kul. Men att avstå från något kan vara att välja något annat! På detta enkla samband bygger den så kallade *Voluntary Simplicity*-rörelsen (på svenska Frivillig enkelhet). Självt har jag varit inspirerad av denna rörelse i många år. Det lättaste sättet att minska sina utgifter är faktiskt att minska sina inkomster och det gör man enklast genom att lönearbeta mindre. Då frigörs samtidigt tid till annat. Att byta pengar och konsumtion mot tid är något som många längtar efter.

När jag blev intervjuad av en forskare som höll på att skriva om hållbar konsumtion märkte jag hur svårt det var att svara på hennes frågor eftersom de genomgående handlade om vad jag *avstår* från att konsumera, av miljöskäl. Det hade jag inte ens tänkt på! Jag misstänker att jag konsumerar betydligt mindre än snittet.¹⁵ Men min känsla är inte att jag avstår! Jag väljer något annat. Detta andra ska jag försöka sätta ord på längre fram i den här texten. Att avstå blir lätt när man som jag inte har någon längtan efter mer prylar att läsa bruksanvisning till, att reparera och sköta om, stänga av och på, skapa plats åt, fysiskt och mentalt. Flera av mina vänner är mer försiktiga i sin konsumtion än vad jag är och jag kan uppleva att de också är ännu friare.

¹¹ Hall et al., Hydrocarbons and the evolution of human culture. Nature 426, 2003. Du kan också titta på kurvan som finns avbildad på sid 14 i denna rapport:
http://goto.glocalnet.net/hillevihelmfrid/PDF/Efter_oljetoppen_rapport.pdf

¹² Hall et al., Hydrocarbons and the evolution of human culture. Nature 426, 2003.

¹³ Carlsson-Kanyama, Annika, "Konsumera mera – dyrköpt lycka", Formas Fokuserar, 2007 (www.formasfokuserar.se)

¹⁴ Den 20 minuter långa filmen Story of Stuff av Annie Leonard visar hur konsumtionssamhället till väldigt liten del är något som konsumenterna själva har valt. Filmen belyser den medvetna politiken bakom att få människor att konsumera mer för vart år. Filmen finns på Youtube. (<http://www.youtube.com/watch?v=OqZMTY4V7Ts>)

¹⁵ Jag läste till exempel att svenskens konsumtion av gardiner har tiofaldigats på tio år. Jag har svårt att ens föreställa mig hur folk hinner sätta upp och ta ner så många gardiner! Den ökade bomullskonsumtionen utgör ett stort ekologiskt problem i tredje världen eftersom den tar stor yta i anspråk och mycket bekämpningsmedel och konstgödsel används.

Att *minska* ger kanske inte samma frihets känsla som att avstå, men kan vara en nog så spännande utmaning. Just nu funderar jag mycket på hur jag kan minska vattenförbrukningen i min trädgård. Jag tänker inte avstå från att vattna, men minska behovet. Likaså kan man minska sin köttkonsumtion utan att bli helt och hållet vegetarian och samtidigt göra en viktig insats både för miljön, hälsan och plånboken. Man kan minska mängden papper man skriver ut. Böcker kan lånas på bibliotek istället för att köpas. Batterier kan laddas om. Det finns oerhört mycket man kan minska på, utan att helt behöva avstå.

Möjligheterna till *återanvändning* när det gäller industritillverkade prylar begränsas nuförtiden tyvärr ofta av att de inte är reparerbara eller ens särplockbara. Men mycket i vardagen kan ändå återanvändas. Själv använder jag systematiskt "baksidespapper" i skrivaren. Så snart det finns en liten yta tom på ett papper som ska kasserat klipper jag ut den och använder den för anteckningar. Skivan från ett kasserat bord blev lock till ett urinseparatorande däss. Kasserade vuxenkläder klipps itu och sys ihop till barnkläder och barnkläder till dockkläder. En yllestrumpa med hål på hälen kan bli en jättefin yllekofta till dockan. Den här sortens återanvändning är en stor källa till glädje eftersom den tillåter kreativiteten att flöda.

Något som var och en kan göra är att handla kläder, möbler och husgeråd på loppmarknader och i second-handbutiker. Den som forfarande har lite konsumtionslusta kvar kan lätt få utlopp för den i sådana affärer eftersom man får väldigt mycket för pengarna. I takt med att ekonomin förändras kommer det naturligtvis inte att vara lika förmånligt längre med second-hand som det är idag. Det kanske blir det enda alternativet för flertalet och de första ägarna kommer att hålla längre på grejerna.

Omställningen av ekonomin från tillväxt till nedväxt¹⁶ kommer troligtvis inte att gå smärtfritt. Ända sedan 1970-talet har många forskare och debattörer förespråkat en ny ekonomi, frikopplad från kravet på tillväxt. Men allt eftersom tiden går blir den politiskt planerade mjuklandningen allt mer osannolik. Allt troligare blir att vi istället kommer att se en ryckvis krympning av ekonomin i form av en serie av allt allvarigare recessioner till följd av resursknapphet. Med denna utveckling är risken stor att politiken (som ju också vilar på ekonomisk tillväxt) tappar styrfart och konflikter blossar upp. Den här framtidsbilden är skrämmande, men dessvärre allt mer sannolik ju längre kursändringen dröjer.

För egen del räknar jag inte med att min generation kommer kunna åtnjuta pension på det sätt som våra föräldrar gör. Jag räknar inte heller med att pengar på banken, aktier och andra värdepapper blir något att falla tillbaka på. Mina tankar går istället till ryssarna som klarade Sovjetunionens fall så pass bra tack vare att så stor del av livsmedelsproduktionen skedde i egna (eller släktingars) täppor. Om det blir så – jag kan förstås ha fel – är det ju bra att ha tränat sig på ett sparsamt leverne innan man är tvungen. För det är mycket kunskap som ska till, har jag märkt under de snart femton år som jag försökt systematiskt.

¹⁶ På 1970-talet talades det om *nolltillväxt* och *steady-state economy*. Sedan dess har vi världens ekonomi mångfaldigats så att vi nått en materialomsättning som nu är ännu mer ohållbar än då när debatten startade. Det är bakgrunden till det nya begreppet *nedväxt* eller *degrowth* som myntats för att beskriva den omställning av ekonomin vi nu står inför. Se t ex <http://events.it-sudparis.eu/degrowthconference/en/appel/>

Hur vill du minska din materialomsättning och förbereda dig för en krympande ekonomi?

3. Smartare inpassning i ekosystemen

Det är något magiskt med ekosystem. För när människan försöker sluta kretslopp så kräver det som vi såg ovan otroligt mycket resurser och blir liksom ändå inte bra. Men i naturen finns det så många som jobbar gratis och alla rester tas om hand!

De mest osynliga – mikroorganismerna – gör ett beundransvärt jobb med att plocka isär sammansatta material i sina enkla beståndsdelar så att de kan utgöra byggstenar i nya produkter. Detta gör de utan att samtidigt skapa oordning, vilket ju ofta är fallet när människan försöker göra samma sak.¹⁷

De gröna växterna är också märkliga varelser. Vid första anblicken är det som om växterna förmådde upphäva de termodynamiska lagarna. Det kan de naturligtvis inte. Men de kan tillverka stora energirika ordnade molekyler ur enklare, energifattigare, oordnade, vilket egentligen borde vara omöjligt. Förutsättningen är naturligtvis att växterna är experter på att utnyttja det ständiga flödet av energi från solen.

Men inte bara växterna ensamma har denna vidunderliga förmåga. Hela ekosystem har under miljontals år av kreativitet och prövningar utvecklat en mångfald av varelser och samspel. Jag kan inte förstå annat än att syftet med detta självorganiserande system är att maximera inbindningen av solenergi i det levande. Det är i alla fall vad som har skett i takt med att ekosystemen mognat i mångfald och komplexitet. Den allt högre inbindningen av energi har i sin tur gjort allt högre former av liv möjliga. Vad ekosystemen gör är att *fördröja* solens energi innan den återigen strålar ut i världsalltet. Energins *kvalitet* behåller systemet däremot här på jorden och den används till att avla fram ytterligare finstämda samspel och nya arter, varav människan tillhör en av nykomlingarna.

Samtidigt som vi människor kvantitativt minskar vår energi- och materialanvändning behöver vi kvalitativt förändra våra verksamheter till bättre inpassning i ekosystemen – ekosystemen som vi ju är en del av, och vars hälsa vi är beroende av för vår fortsatta existens här på jorden.

Vi behöver lära oss att använda lokala ekosystemtjänster på ett hållbart sätt. Ekosystemtjänster är alla de livsviktiga tjänster som ekosystemen förser oss med, till exempel vattenförsörjning, fotosyntes, näringsrecirkulation, jordmånsbildning, pollinering och klimatbuffring. För att kunna använda ekosystemtjänsterna behöver vi bli klarare över hur människans aktiviteter kan gynna och stödja ekosystemens

¹⁷ Oordningen uppstår främst genom energianvändning. Koldioxid spridd i atmosfären är ett exempel på livsfarlig oordning.

¹⁸ Ekosystemtjänster är alla de livsviktiga tjänster som ekosystemen förser oss med, t ex vattenförsörjning, fotosyntes, näringsrecirkulation, jordmånsbildning, pollinering och klimatbuffring.

funktioner, istället för att bete oss som parasiter med fokus på att hålla oss strax under gränsen för kollaps.

När vi omstrukturerar vår försörjningsapparat behöver vi härma naturens sätt att fungera, till exempel: använda biologiska resurser framför tekniska, ta vara på biprodukter, gynna kreativ mångfald och se till att varje investering fyller flera funktioner samtidigt. Inom *permakulturrörelsen*¹⁹ finns många konkreta tips på hur detta kan göras i större och mindre skala.

Jag har förmånen att få arbeta inom ett deltagardrivet forskningsprojekt där forskare och lantbrukare tillsammans arbetar med att systematisera och sammanställa kunskap om hur lokala ekosystemtjänster kan ersätta fossila resurser i svenskt lantbruk. Det kan t ex handla om att utnyttja husdjurens naturliga beteende i produktionen (exempelvis grisar som bökar istället för plöjning med traktor, betande djur som själva samlar in sitt foder). Det kan också handla om att gynna mikrolivet i marken för ökad bördighet eller samodling av växter för att avskräcka skadegörare. Många fler exempel finns samlade på projektets hemsida.²²

Mina privata exempel på användning av ekosystemtjänster kommer främst från trädgården. Ett naturligt val var att plantera en häck istället för att bygga plank eller staket som insynsskydd mot vägen. Vi har valt en häck med stor biologisk mångfald med buskar som bär blommor och bär vid olika tidpunkter och under buskarna växer vårlökar som utnyttjar solljuset innan buskarna slagit ut sina blad. Häcken är inte bara vacker att se på, den gynnar också fåglar och pollinerare. Häcken fyller alltså många funktioner samtidigt. Mångfunktionalitet är en av permakulturens principer effektivt samspel med naturen.

När vi flyttade in fällde vi en stor gran som inte passade där den stod. Istället för att elda upp riset la vi det där vi sedan skulle plantera hallon, längs staketet mot grannen. Där fick det ligga en säsong och barra av sig. Sedan var det bara att plocka bort de nakna grenarna och välkomna grannens hallonskott som själva hittade vägen under staketet. Barren hade kvävt gräset effektivt och den surhet som barren ger ifrån sig är just vad hallon vill ha.

Komposten är ett annat klassiskt exempel på att utnyttja ekosystemtjänster. Förutom vanlig kompost arbetar vi med så kallade *kompostlimpor*. Vi bygger bäddar av trädgårdskompost med kvistar och annat material som bryts ner långsamt i botten. På så sätt kan man tillverka sin egen odlingsjord av restprodukter även där det saknas naturlig jordmån för att odla.²³

Vi samlar också upp urinen på sommaren och sprider den på gräsmattan. Gräsklippet använder vi sedan i odlingarna och det fyller fyra funktioner samtidigt: tillförsel av näringsämnen, ökad mullhalt, ökad vattenhållande förmåga med minskat bevattningsbehov och kvävning av ogräs.

¹⁹ Se till exempel (<http://www.kosterstradgardar.se/permakultur.html>)

²¹ www.schwartzstiftelse.se

²² www.schwartzstiftelse.se

²³ Metoden beskrivs i den läsvärda boken Hermansson Wandt, Anna-Maj. Ekologisk odling och självhushållning – på kvinnligt vis. 1998.

Ett utmärkt sätt att konservera grönsaker är mjölksyrajäsnings. Bakteriernas tjänster gör grönsakerna inte bara hållbara utan också *mer* näringsrika än de var innan jäsningsen! Ur energisynpunkt är mjölksyrajäsningsen "bäst i klassen" jämfört med torkning, konservering och sämst: frysning. Orsaken är att lokala ekosystemtjänster (bakteriernas arbete) utnyttjas. För torkning använder vi ekosystemtjänster (naturligt torr luft utomhus) när det går, eller spillvärme från pannan (torkkollor i taket på pannrummet) vid sämre väder.

För avlopp finns olika småskaliga lösningar där växter samlar upp näringsämnen i så kallade rotzoner. Växterna kan skördas och användas som täckmaterial i odlingarna, vilket gör att näringsämnen återcirkulerar. Tyvärr måste man ännu kämpa rätt mycket för att få de här framtidslösningarna godkända i Sverige.²⁴

Det är svårt att radikalt minska vår energi- och materialförbrukning utan att samtidigt omvärdera vårt förhållande till naturen. Ett samspel med naturen, där vi härmar ekosystemens sätt att fungera och utnyttjar ekosystemens tjänster öppnar för en mångfald av lösningar där vi kan förena hög livskvalitet med minskad resursförbrukning. Men det kräver ett nytt förhållningssätt.

Det tänkesätt som styr industrialismen är att människan kan bygga sina system efter eget huvud och reducera naturen till råvarubas. Den rikliga tillgången till billig olja har förstärkt en syn på människan som annorlunda och utanförstående i förhållande till naturen, genom att den möjliggjort en livsstil omsluten av teknosfär²⁵. Vi har blivit blinda för hur direkt beroende vi är av naturen och ser inte att vi själva också är en del av naturen. Vi behöver komma närmare naturen igen och anpassa skalan i våra verksamheter till de lokala ekosystemtjänsterna.

Vilken är din natursyn och på vilka områden vill du experimentera konkret med bättre inpassning i ekosystemen?

4. Lokala lösningar med anpassad skala

En smartare inpassning i ekosystemen kräver att skalan på våra verksamheter anpassas till den lokala resursbasen, till exempel färskvattentillgång, mark, klimat, etc. Men skalan behöver också anpassas till vad en människa kan överblicka.

I den globaliserade ekonomin är vi alla icke ont menande med och exploaterar natur och människor på andra sidan jordklotet. Vi ser inte våra handlingars effekter. Det beror på att de är för långt bort i tid och rum i kombination med att den ojämlika spelplanen gör att bördor systematiskt övervältras på fattiga och maktlösa.

Så länge klyftan mellan rik och fattig består kommer de (vi) som är rika inte att märka vad vi ställer till med. Vi fortsätter att tro att vi gör en god gärning när vi byter bensin

²⁴ En som just nu gått till miljödomstolen med sin avloppslösning är pionjären Lennart Svärd på Gotland. Domen kan bli prejudicerande.

(<http://www.sr.se/webbradio/webbradio.asp?type=db&Id=1653549&BroadcastDate=&IsBlock=>)

²⁵ Teknosfär är ett begrepp för det människoskapade, till skillnad från biosfären, litosfären och atmosfären.

mot skattesubventionerad importerad etanol och vill inte veta vilka ekologiska och mänskliga uppoffringar som var etanolets verkliga pris långt därborta. Vi vet teoretiskt att haven är utfiskade men så länge det finns fisk i affärens frysdisk så upplever vi inte problemet. De av oss som håller sig informerade vet att kläderna i butiken, eller snittblommorna, eller kakaon är belastade med både hög kemikalieanvändning och omänskliga arbetsvillkor. Vi misstänker att barnarbete förekommer vid brytningen av de ädla metallerna i vår Ipod eller mobiltelefon och att vi troligtvis indirekt är med och göder inbördeskriget i ett land någonstans i Afrika där mineralerna hämtas.

Allt fler undrar hur de kan slippa vara del av allt det otäcka som händer på andra sidan jordklotet. Därför finns det en starkt växande marknad för olika certifieringssystem. Syftet är ofta lovvärt men kontrollapparaten som byggs upp kostar mycket resurser och ändrar inte grundproblemen. Ibland blir certifieringen direkt missvisande.²⁶

Genom att "plocka hem" så mycket som möjligt av vardagen kan vi återvinna vår möjlighet att ta ansvar. Ansvar betyder ju förmågan att "svara-an". Systemekologiskt uttryckt behöver vi bygga system som ger "snabba och kännbara återkopplingar" tillbaka till dem som fattar beslut. Om vi började slänga skräp i grannarnas trädgård eller pumpade bilavgaserna rakt ut över deras uteplats skulle vi snart få en reaktion. Det är denna sorts återkoppling som saknas i det globala systemet och i storskaliga system på många nivåer.

Sådant som exempelvis kompostering och återvinning av avloppsvatten fungerar allra bäst i den lilla skalan på hushållsnivån där man känner ansvar för vad man låter gå ut i avloppet eller lägger i komposten. Man ser, känner och upplever direkt effekterna av sitt handlande. Den som lever nära djur och växter har goda möjligheter att utveckla en känslighet för deras behov. Ett av resultaten från forskningsprojektet Klimatsmart lantbruk är att lantbruk i mindre skala både bättre kan gynna och dra nytta av den biologiska mångfalden.²⁷ I mindre skala kan man också effektivare ta tillvara på sådant som annars skulle blivit spill.

Som ett led att anpassa skalan på alla nivåer behöver självförsörjningsgraden i samhället generellt öka. Det finns rörelser med stark folklig förankring i Syd som också arbetar för detta.²⁸ Mina tankar går till vänner och kollegor i Syd som arbetar för att öka den lokala självtilliten och självförsörjningsgraden och minska utflödet av resurser från Syd till Nord, som ett led att skydda miljön och ge fattiga människor chans till ett värdigare liv. Här hos oss finns en föreställning om att vi måste importera våra basvaror från tredje världen till underpriser "för deras skull". Den tanken är naturligtvis helt bakvänd.

²⁶ Två aktuella exempel på certifiering som i praktiken maskerar de problem som skulle lösas är den svenska REVAC-certifieringen av avloppsslam (<http://www.dn.se/opinion/debatt/avloppsslam-en-cancerfara-som-forgiftar-vara-akrar-1.847230>) och det svenska företaget SEKABs försök att miljöstämpla den etanol man importerar från Brasilien. (http://goto.glocalnet.net/hillevihelmfrid/PDF/Certifierad_etanol.pdf).

²⁷ De ekologiska fördelarna med anpassad skala i livsmedelsproduktionen kommer att publiceras inom projektet före utgången av 2009. (www.schwartzstiftelse.se)

²⁸ För info på svenska se exempelvis www.framtidsjorden.se

Det betyder inte att varje individ eller familj behöver bli totalt självförsörjande, även om de som vill det borde uppmuntras.²⁹ På varje nivå behöver självförsörjningsgraden öka: på hushållsnivån, by- eller stadsdelsnivån, regionnivån och nationsnivån. Olika skala gäller för olika saker. I vår by vore det till exempel rimligt att vara självförsörjande på potatis, men inte på metallredskap.

Även om jag tror att fler av oss i framtiden behöver vara delaktiga i att producera mat måste det naturligtvis finnas ett stort utrymme att välja livsstil efter läggning. Vi behöver bygga lokala system för utbyte av varor och tjänster som tillåter var och en att ägna mest energi åt det den är bra på – eller vill bli bra på.

För detta behövs sociala innovationer. Kreativa människor har hållit på i decennier och experimenterat med lokala bytesringar och andra socialekonomiska system som kan stärka självtilliten i ett område och ändå möjliggöra specialisering och arbetsdelning. Så länge fossilekonomin dominerar samhället ter sig de här experimenten kanske som udda och oviktiga. Men så snart det ekonomiska systemet börjar komma i gungning ordentligt så kommer kunskap och erfarenheter av lokalt baserade sociala och ekonomiska innovationer att efterfrågas av alla.

Det ekonomiska systemet kan börja skälva antingen till följd av många medvetna medborgares fria val att minska sin konsumtion³⁰ (vilket naturligtvis är att föredra) eller framtvings genom en serie recessioner/depressioner i det ekonomiska systemet till följd av verklig resursknapphet (vilket kanske är troligast).

Den *lokalekonomiska rörelsen* uppmuntrar människor att börja förbereda sig själva och sina lokalsamhällen för nedväxt och att hitta konkreta lösningar för övergången från global spekulationsekonomi till lokal försörjningsekonomi.³¹

I vår familj har vi under tio år gjort sport av att bli så självförsörjande som möjligt på mat. När vi själva odlar vår mat anpassar vi kosten efter vad trädgården ger. Vi äter till exempel aldrig grönsallat på vintern, men desto mer på sommaren. Vi äter inte heller tomater och gurka året runt, men frossar i dem under sensommaren. Morötterna som dominerar vinterns sallader pausar vi från på sommaren. Varje gång en ny säsong inleds smakar maten överraskande gott. Frågan ”vad ska vi äta idag” har sitt naturliga svar i trädgården eller i jordkällaren. Vi äter helt enkelt mest av det som det finns mycket av, det som behöver tas tillvara. Det ger mig en stor tillfredsställelse och en stark känsla av mening att få leva så i ett med jorden. Under det dryga decennium som vi levt så här har jag känt hur min ödmjukhet för det vi äter växer sig allt starkare. Förutom att vi får högkvalitativ mat som vi verkligen njuter av tillfredsställer maten ett existentiella behov. Maten är den livsviktiga länken mellan mig och det ekosystem jag lever i.

²⁹ Ett mycket bra forum för självförsörjning finns på www.alternativ.nu Petter Bergström som startat detta forum och tidningen Äter är inspirationskälla för en helt ny generation av självförsörjare vilket är en otroligt glädjande trend.

³⁰ Det ekonomiska systemet är ytterst känsligt för hur mycket vi konsumerar. Det är därför Bush den 11 september uppmanade amerikanerna att konsumera istället för att sörja och det är därför världens ekonomer oroar sig just nu när krisen gör att folk blir sparsammare.

³¹ Se (<http://www.meetup.com/lokalekonomerna>)

I dagens ekonomi går det förstås inte att räkna någon timersättning för det arbete vi lägger ner. Vi ser det som en investering i lärande för framtiden. När priset på energi stiger kommer det vi gör nu i en helt annan dager.

Att skala ner och bli lokal på egen hand är inte helt lätt i dagens samhälle, även om det finns många beundransvärda exempel.³² Den framväxande *Transition Initiatives rörelsen* som i Sverige nyligen har adopterats av organisationen *Hela Sverige ska leva* kan komma att spela en viktig roll genom att inspirera till att inte bara enskilda individer, utan hela lokalsamhällen, ställer om och förbereder sig för de nya förutsättningarna.³³

Att det är svårt att skala ner och bli lokal på egen hand har jag själv väldigt konkreta erfarenheter av. Vi har valt att bo i en by där vi har många vänner. Barnen har gångavstånd till varandra och många av våra grannar är intresserade av självförsörjning, lokal gemenskap och samverkansprojekt. Men genom mitt arbete tillbringar jag en stor del av mitt liv "på distans". Många kollegor, som också är vänner, sitter i en annan landsbygdsby långt bort i ett annat hemmakontor och vi pratar i telefon och mailar med varandra. Det känns förmånligt. Det känns också förmånligt att kunna odla kontakter med vänner i utlandet via exempelvis Skype. Att få både-och är förstås en dröm hos många. Men i vilken utsträckning går det i längden?

Elektroniken som gör den här livsstilen möjlig har ett högt pris. Den kostar pengar, den går inte att hemmaproducera och minskar därför självtilliten, den ger strålning och teknostress samt kostar mycket mer energi, resurser och miljöförstöring än vad de flesta är medvetna om. Genom att befinna mig mycket tid mentalt och känslomässigt någon annanstans minskar tillgängligheten för de människor och möjligheter som finns runt omkring mig. Det blir frågan om en balansgång mellan den lilla skalan och den stora och att i bästa fall förmedla inspiration i båda riktningar.

Vilka är de viktiga stegen för stärkt lokal självförtroende där du bor och verkar?

5. Relatera blir viktigare

Viktiga ingredienser i övergången till en mer lokalt baserad och resurshushållande ekonomi blir att i högre grad samäga, byta och låna saker av varandra samt att samarbeta kring gemensamma lokala lösningar. Det här kan kännas både lockande, men också djupt utmanande, för postmoderna människor.

Hos en del som deltagit i något av alla de sociala experiment som genomfördes under 1970-talet kan jag ana skräck i blicken så snart det här förs på tal. Själv är jag för ung för att ha egna erfarenheter av de mest radikala kollektivistiska experimenten. Men mitt intryck är att när bakslagen kom reagerade många med att slå pendeln åt

³² Se (www.alternativ.se)

³³ Transition Initiatives startade i staden Totnes i England och rörelsen har spritt sig på några få år till lokalsamhällen i hela landet och nu även till andra länder. I Sverige har organisationen Hela Sverige ska leva arbetat under några år med konceptet Hållbara bygder som allt mer kommit att likna det som utvecklats i England. De två initiativen blir under hösten 2009 ett nätverk och Hela Sverige ska leva kommer att ta en samordningsroll. (http://www.google.se/search?hl=sv&rlz=1T4GGLG_svSE308SE308&ei=0a8VSo7MNIqV)

andra hållet. På det viset har möjligheterna till lärande nog inte tillräckligt tagits tillvara. Barnet slängdes kanske ut med badvattnet.

Istället för att göra sig lustig över 70-talets experimentlusta borde vi reflektera över vilka mänskliga behov som inte blev tillgodosedda, för att förstå vad det var som väckte så starka motreaktioner hos många. Jag får nöja mig med gissningar. Kanske skapade ett starkt inslag av teoretiska ideal en känsla av ofrihet? Var det så att de idéer som människor omfattade med huvudet inte stämde med hjärtats längtan? Var teorierna i själva verket tankeslott hos människor som saknade den emotionella mognaden att leva efter dem?

Kanske är det så som min granne så träffande uttryckte det: "Vi behöver bli kollektiva – fast på ett nytt sätt". Med Mats Fribergs terminologi kanske man kan säga att det gamla sättet att vara kollektiv var "kamelernas" sätt, medan "barn på nytt" kan visa vägen till det nya sättet. Det gäller dock att inse att de flesta av oss som söker nya lösningar har en stor portion "lejon" i oss och det förklarar antagligen en del av svårigheterna, nu liksom antagligen också då, på 70-talet.³⁴

När människor samarbetar med varandra verkar det kunna ske efter två skilda principer: Relations/situationsprincipen å ena sidan och Institutions/regelprincipen å den andra. Oftast är det befogat med en blandning av de här två principerna. I dagens allt mer storskaliga samhälle har vi dock odlat en slagsida där institutionsprincipen mer och mer suddar ut relationsprincipen. Jag ska berätta några exempel som illustrerar vad jag menar:

Mitt i en felsökning bryts samtalet av misstag mellan mig och telefonbolagets tekniska support. För säkerhets skull har jag antecknat killens namn. När jag ringer upp igen medger inte företaget regler att jag pratar med samma person. Istället måste jag börja om från början igen och förklara problemet för en ny person och han i sin tur måste sätta sig in i problemet via anteckningarna på intranätet. Samma sak händer ytterligare en gång innan problemet till slut löses av den tredje personen. Jag upplever systemet som oerhört ineffektivt och känner mig illa behandlad.

När jag insisterar på att få veta hur en sådan regel kan försvaras får jag reda på att företaget anser att regeln är till för att ge kunden hjälp så snabbt som möjligt. Om jag gavs möjlighet att ringa till en viss person och han var upptagen just då så skulle jag ju behöva vänta i telefonen!

- Men, invänder jag, om en ny person först måste sätta sig in i problemet så tar det längre tid för mig innan det är löst.
- Nej det gör det inte.
- Dessutom önskar jag ha möjligheten att ringa till en som jag verkligen får hjälp av. Jag har upptäckt att några systematiskt svarar att det antagligen är fel på min utrustning och bäst att köpa ny, när de inte klarar av att lösa problemet.
- Nej, det går tyvärr inte. Våra regler tillåter inte det.

³⁴ Se Mats Fribergs kapitel *Den nya andligheten som transformerande kraft. Är ett globalt uppvaknande på gång*, i denna Antologi.

Ett annat exempel var en erfarenhet jag gjorde med Försäkringskassan. Handläggarna där lämnar inte längre ut sina namn och telefonnummer, kanske för att skydda sig mot människor som anser att deras ärenden handläggs fel, kanske för att garantera myndighetens likabehandling av alla, för rättvisans skull.

Det tog ett och ett halvt år för mig som inhemsk att hjälpa en nyinflyttad EU-medborgare att bli registrerad hos försäkringskassan. Vid varje kontakt fick vi tala med en ny person och blev ombedda att skicka nya ifyllda blanketter till en ny adress: Värnamo, Kalmar, Malmö, Östersund och Visby! Varje gång bad vi skriftligen om att bli uppringda av en handläggare för att få möjlighet att muntligt kunna förklara ärendet, utan resultat. Det var först när jag hotade med en JO-anmälan som jag fick tala med en överordnad och ärendet till slut handlades.

Även om de här händelserna kanske är extrema så är de kännetecknande för ett samhälle som hyllar effektivitet och rationalitet men fungerar både irrationellt och ineffektivt. Något av det som skapar ineffektiviteten är bristen på personlig anpassning, valfrihet och möjlighet att låta sig vägledas av sin intuition.

De här två exemplen illustrerar den ena extremen på en skala. Den andra änden av skalan skulle kunna exemplifieras med kärleksrelationen där intuition, tillit, medkänsla, ömsesidig respekt, samt person- och situationsanpassning är bärande.

När vi söker efter resurssnåla och lokalt anpassade lösningar behöver vi hitta en lagom balans mellan dessa två poler.

Att vår familj klarar sig med en bil trots att byn saknar kollektivtrafik beror på att vi är fem familjer i byn som alla är goda vänner. Vi kan ömsesidigt låna bil av varandra när det kniper. En mer resurskrävande lösning hade varit att köpa in en extrabil och starta en bilpool med regler, bokföring, verkstadsbesök, årsmöten etc. Nu löser vi det istället inom relations/situations-rationaliteten. Själv har jag varit med och drivit fram den enda regel som finns, nämligen, en kilometertaxa som är lika för alla och som ska täcka alla rörliga kostnader, inte bara bensinen. Men det är *relaterandet* som är själva garanten i systemet. Det är det ömsesidiga förtroendet, respekten och känslan av solidaritet mellan oss som utgör basen och så länge den basen finns kan de yttre arrangemangen vara enkla och därmed resurssnåla.³⁵

När relationsrationaliteten är basen behövs ingen kontroll, ingen kvalitetssäkring, ingen certifiering, ingen kameraövervakning....ingen av alla de verksamheter som just nu slukar allt mer resurser i det gängse systemet, och som används som tillfälligt "fix" mot snart sagt varje symptom på samhällets allt allvarigare systemfel. Brist på tillit kostar resurser.

Vi har mycket att vinna på att röra oss bort från den extrema institutions-rationaliteten och i riktning mot olika grader av relations-rationalitet. Dels kan vi utveckla mer resurseffektiva och lokalt anpassade lösningar. Dels kan grundläggande mänskliga

³⁵ Om vi i byn gick ännu längre ut på skalan behövde vi inte ens skriva upp hur mycket var och en körde utan kunde istället ha tillit till att det med tiden jämnar ut sig, om inte med bilkörning, så med annat som vi utbyter med varandra. Själv har jag inte känt mig mogen för en sådan lösning.

behov (till exempel gemenskap, meningsfullhet, lärande, utmaningar) tillgodoses bättre.

I vår by samverkar vi allra bäst när det gäller nöjen. Vi träffas och spelar musik, eller sjunger, eller dansar, eller hantverkar eller gör utflykter i närområdet. Den som vill tar initiativ och den som vill kommer. Ofta blir de här aktiviteterna med barn och vuxna tillsammans. Ett annat viktigt område för samverkan är barnpassning. Nöjen och omsorg är områden som i konventionella former är mer resurskrävande än vi kanske tänker på. Därför är mycket vunnet om det kan ordnas lokalt och informellt. Inte minst eftersom det ger så väldigt mycket igen, i form av gemenskap, trivsel och självtillit.

På andra håll finns mycket erfarenheter att hämta när det gäller lokalt samarbete för livets "nödvändigheter" till exempel; olika former av samägande; arrangemang för samåkning; gemensam skötsel av husdjur; gemensamma odlingar; maskincirklar; försäkringsföreningar; kreditföreningar; arbetsbyardagar; gemensamma avloppsanläggningar; arbetskooperativ; byägda mejerier... och mycket mera som det kommer att behöva krylla av i framtiden.

Det är en verklig resa att få samspelet att fungera när samarbete inte regleras av regler och institutioner utan sker på frivillig basis och regleras av människor själva. Att relaterande kan vara utmanande är ju inte unikt för vår tid, utan ett evigt mänskligt tema. Vi kan behöva söka stöd hos dem som verkligen ägnat sig åt att studera vad som fungerar och inte. Jag tänker till exempel på *Non Violent Communication-rörelsen*³⁶ som sprider kunskap om hur vi kan kommunicera på ett sätt som skapar kontakt och förståelse istället för avstånd och konflikt.³⁷ Jag tänker också på boken "Överens" av Tomas Falk och Igge Olsson som båda har gedigen praktisk erfarenhet av sociala innovationer.³⁸

Att bli kollektiva – fast på ett nytt sätt – handlar inte bara om de yttre formerna, utan lika mycket om nya inre förhållningssätt. Johan Asplund citerar Mead (1932) i boken Ekosofi:

*"För att kunna bli oss själva måste vi vara andra"*³⁹

Individualismen som dagens samhällskonstruktion bygger på utgår från föreställningen att det finns ett *jag*, separat från *du* och *det*. Denna föreställning är bedräglig. Vad Mead menar är att för att djupast lära känna oss själva behöver vi också på djupet känna andra. Här vill jag tillägga, inte bara andra människor, utan hela den livets väv som vi är en del av. Vi behöver sjunka in i känslan av att vi i vårt väsen både är lika och unika, och öka vår medvetenhet om vår förbundenhet, att vi djupast sett är ett. Med hjälp av konkreta övningar kan denna känslighet övas upp. Dessa övningar är ofta väl beprövade och hämtar inspiration från urgamla traditioner.⁴⁰

³⁶ Se (<http://www.fnvc.se/>)

³⁷ Se till exempel (<http://paranormal.se/topic/inkaspirit.html>) eller (<http://www.truepersonalpower.com>)

³⁸ Boken som tyvärr är slut på förlaget är en enkel och praktisk handledning i olika sätt att fatta beslut och vara kreativa tillsammans.

³⁹ Citatet ska inte missförstås – att vi ska vara *som* andra. Det är ju vad reklam- och mediaindustrin vill tuta i oss och som får så förödande konsekvenser.

⁴⁰ Inka....

Om Mats Friberg har rätt i sin tes att ett andligt uppvaknande är på gång så betyder det att allt fler människor nu har förmånen att verkligen *uppleva* förbundenhet och helhet, och ännu fler kan få glimtar av det.

Hur ser din vision ut där ökad gemenskap och resursbevarande går hand i hand och vilka initiativ vill du ta till att förverkliga den?

6. Mer inifrånstyrt

Det slår mig att det går att byta plats på orden i citatet av Mead och fortfarande bär det en djup sanning: *För att kunna bli andra måste vi vara oss själva.*

Det som beskrivits ovan förutsätter ett *inre* arbete. Vi behöver djupt inom oss hitta förbindelsen mellan den förändring som vi med huvudet förstår behöver ske, och det som vi i hjärtat ärligt längtar efter.⁴¹ Idag sysslar miljörörelsen med det ena och den nyandliga rörelsen med det andra, och sällan möts de två.

Så länge den här förbindelsen på ett djupare plan inte finns så förblir också den positiva sidan av omställningen osynlig. Då ser vi inte att krisen kanske också bär med sig fröet till en ny möjlighet och får därför inte heller tillräcklig kraft till omställningen. Vi känner oss kanske främmande för de förändringar som andra menar behöver göras i det yttre, eller vi kastar oss in i yttre förändring som inte har förankring inombords.

Vi behöver alltså göra en rörelse inåt för att hitta en klangbotten för de förändringar vi sedan kommer att vilja göra i det yttre. Inre och yttre behöver hitta varandra på ett sätt som känns sant och ärligt – just för mig.

Liksom vattnet i en centrifug slungas ut mot kanterna, slungas människor som försöker hålla takten i dagens samhälle utåt, mot ytan. För att kunna göra den här resan inåt kan centrifugen behöva stängas av, eller åtminstone saktas ner.

Den som vill bli aktiv omställare kan behöva skapa mentala och känslomässiga frizoner. Det räcker inte med ”mer tillsammans” som jag skrivit om under punkt 5, det behövs också ”mer själv”, mer självständighet, självtillit, avgränsning, ja...till och med avskärmning! Men det är bara på ytan som de här två punkterna motsäger varandra.

Exempelvis fyller mediabusen idag en oproportionerligt stor del av de flesta människors dagsmedvetande och minskar därmed det egna fria utrymmet. Det egna fria utrymmet är viktigt, för det är där egen reflektion och egna visioner kan växa fram. Tystnad och stillhet öppnar vägen till den inre källan och också till den djupare förbindelsen med andra.

⁴¹ Trots att jag tillerkänner intuitionen en stor betydelse för att nå kunskap och förståelse så menar jag att den nog inte räcker till helt och hållet för att greppa den globala krisen. Den storskaliga förstörelsen av ekosystem, atmosfär, haven etc är på en nivå i tid och rum där vi behöver förlänga våra sinnen med hjälp av vetenskapen. Tack vare traditionen inom vetenskapen blir kunskapen rent intellektuell och stannar dessvärre ofta i huvudet. Här någonstans finns dilemmat.

Jag tycker det är förvånande att många människor lyckas hålla sig något så när friska trots att de dagligen utsätter sitt sinne för så mycket deprimerande, oroande och meningslös information, allt varvat i sönderhackad form, som dominerar TV, radio, tidningar och reklam. Själv känner behov av att skydda mig själv från mycket av detta. Vi har ingen TV, lyssnar mycket selektivt på radio och prenumererar på dagstidning bara en dag i veckan. Därutöver har vi några få utvalda tidskrifter som motsvarar våra intressen och tillgång till internet. Några i bekantskapskretsen oroar sig för att vi går miste om världshändelserna. Men deras farhågor kommer på skam för det som är viktigt brukar vi alltid få reda på, och resten är jag glad att slippa.

Jag minns när jag var i utlandet för många år sedan. En annan svensk kom på besök och hade med sig en svensk dagstidning. Intresserat kastade jag mig över tidningen för att få veta vad viktigt som hade hänt i Sverige under de senaste månaderna. En känsla av överklighet fyllde mig. Det var som om jag hade läst *just den tidningen* förut. Flera år tidigare! Med lite perspektiv är det inte så mycket av nyhetsflödet som innehåller verkliga nyheter. Dessvärre.

En annan avskärmning som jag haft behov av att göra (i vissa perioder mer än i andra) är att begränsa den tid jag avsätter för att uppfylla sociala förväntningar i sammanhang där det som jag innerst inne längtar efter inte ryms, där det mest känns som att jag dräneras på energi. Energi som istället skulle kunna användas till att bygga nätverk med de människor som delar visionen om en hållbar planet, som vill vara kreativa tillsammans och som det känns meningsfullt och närande att umgås med.

Var och en behöver hitta sitt eget sätt skapa rum för det inre arbetet. I mitt fall är det viktigt med regelbunden meditation, en balans mellan ostördhet och innehållsrikt relaterande, samt naturkontakt.

Den som börjar skapa frizoner i sitt liv för att kunna höra sin egen inre röst blir inte omtyckt av alla. Du kanske börjar prioritera din tidsanvändning hårdare och inte längre säger ja till allt och alla. Du kanske vill lönearbeta mindre. Du kanske börjar säga saker som du inte vågat säga förut. När du på allvar lyssnar till ditt inre utmanar du många av samhällets konventioner, vilket kan kännas obekvämt för en del människor omkring dig. De kan känna sig avvisade eller uppfatta dig som extrem. Eller de kan börja kräva av dig att om du nu ska börja leva som du lär så måste du göra det perfekt på en gång. Det gäller att kunna skaka av sig den här sortens reaktioner.

Trots omfattande alarm-budskap i media under de senaste åren om annalkande klimatkaos, förekommer utbredd förnekelse av problemet. Allt färre förnekar nu visserligen att vi håller på att påverka klimatet. Men majoriteten förnekar fortfarande vidden av den omställning vi behöver göra. Det här beror på psykologiska mekanismer. Ett sätt att skydda sig mot ovälkommen information är att vägra ta den till sig, respektive att förvränga den så att den blir mindre hotfull. Ett annat sätt är att ta in informationen och "spy" ut den igen ("världen kommer att gå under"). Vad vi i det längsta försöker undvika är att *känna* på den sorg, smärta, rädsla, ilska och så vidare som väcks när vi verkligen tar in världens tillstånd.

Ändå är det här möjligheten ligger. Det är energin ur dessa känslor som vi har att tillgå för omställningen. Utmaningen handlar om att transformera de här känslorna till användbar energi. Att formulera en attraktiv vision där du för dig själv tydliggör hur *du kan bli en del av lösningen* kan vara ett viktigt steg. I Sverige finns en förening som kallas *Lärandegemenskapen Visionsbygge Inifrån* som ordnar workshops där intresserade kan stödja varandra i att utveckla sin förmåga att lyssna inåt och hitta sina visioner.⁴²

Visioner är viktiga eftersom det tycks vara så att det som vi mest intensivt riktar vår uppmärksamhet mot har större sannolikhet att inträffa. I den här andan finns det de som menar att det beror på vår vana att främst fokusera på problem, att vi också omges av problem. Fokuserar vi istället på lösningar ökar sannolikheten att vi kommer att omges av lösningar. Ett sådant samband finns onekligen även om det ibland tolkas lite förenklat, som om sambandet var mekaniskt.

Min egen erfarenhet är att det finns ett paradoxalt samband här. Jag har flera gånger varit med om att visioner förverkligas först när jag på djupet slappnat av och accepterar mig själv, andra och för den del hela världen precis sådan som den är och faktiskt på något plan "ger upp" innehållet i visionen! Det räcker alltså inte med visioner för framtiden, vi behöver tydligen också "ta in" nuet precis sådant som det är.

Att byta pengar och konsumtion mot tid är något som många längtar efter. Ändå är det så få som gör det. Det är antagligen inte bara konsumtionsminskningen som när allt kommer omkring, avskräcker. Det kan också kännas hotfullt med fri tid. Det vi längtar efter är samtidigt något som skrämmer: frihet. Kanske för att det påminner om en obehaglig inre tomhet som har att göra med bristen på känslomässig anknytning ända sedan spädbarnsåldern och vidare genom hela livet.

Jonas Himmelstrand beskriver i sin bok *Att följa sitt hjärta i jantelagens Sverige* hur åsidosättandet av barns (och vuxnas) behov av känslomässig anknytning i vårt land håller på att utvecklas till en tickande bomb av sociala, psykosociala och psykosomatiska problem. Han konstaterar att i en tid då situationen mer än någonsin tidigare kräver unga som är trygga i sig själva så håller samhället på att forma en generation av känslomässiga invalider. Bristande trygghet skapar unga som blir lydiga konsumenter och som lätt faller offer för osunt gruppsytryck. Det är just motsatsen till vad vi skulle behöva se just nu i ett av världens rikaste länder.⁴³

Himmelstrand beskriver också den växande *rörelse av hemmaföräldrar* som inser vad som står på spel och som inte är beredda att lämna över ansvaret för barnen till institutioner. Det handlar om föräldrar som bereder barnen plats i sin egen vardag, ibland ända upp i skolåldern genom att utnyttja den lagliga rätten till *hemundervisning*. De inser att institutionerna inte kan ge barnen det de behöver och vill inte heller gå miste om den glädje och utmaning som det innebär att växa och utvecklas tillsammans med sina barn. För många kommer beslutet tidigt. Det är

⁴² Föreningen bygger på ett arbete med *Enspirited Envisioning* som handlar om hur man kan hitta sin vision inom sig genom att uppmärksamt lyssna till sin inre källa och lär ut hur människor kan stödja varandra i detta sökande. Enspirited Envisioning utvecklades av Warren Ziegler. I Sverige finns sedan tio år föreningen *Lärandegemenskapen* som ordnar workshops i denna anda. Föreningen har ännu ingen hemsida. Om du är intresserad av att veta mer kan du kontakta mig.

⁴³ http://www.thc.se/folja_hjarta.html

föräldrar som väljer att *föda hemma* istället för på sjukhus, så som samhället vill. I Sverige kan dessa rörelser tre rörelser betraktas som en och samma rörelse.⁴⁴

Den här rörelsen bryter mot starka konventioner i vårt svenska samhälle och väcker upprörda känslor hos vissa. Vad hemmaföräldrarna framför allt bryter mot är institutions/regel-rationaliteten. Det utmanande med de här föräldrarna är att de litar på sin intuition. Himmelstrand skissar i sin bok grunddragen i en politik som ökar utrymmet för människor att följa sitt hjärta och sin intuition och där denna färdighet också tillmätts ett värde och lärs ut.⁴⁶ Från annat håll har jag hört att bristen på kontakt med den egna inre visdomen är den största anledningen till sjukdom, vilket kan ses som ytterligare ett argument för det paradigmskifte som Himmelstrand förordar.

I vårt fall har vi vuxna av olika skäl själva valt en hemmalivsstil och inget kunde kännas mer naturligt än att barnen delar den med oss. På så sätt har vår familj blivit en av några hundra familjer i Sverige som hemundervisar sina barn istället för att skicka dem till skola. En drivkraft är att barnen ska få chansen att hitta grunden i sig själva innan de utsätts för stora doser av kommersialism och osunt gruppträck som tyvärr formar unga människor väldigt starkt idag.

Eftersom vi valt att bo i en by där det finns andra hemmabarn handlar det inte om en isolerad uppväxt. Tvärtom har de (liksom de flesta hemskolade barn) en bättre socialisering, eftersom de umgås med såväl vuxna som barn i olika åldrar och över könsgränser, vilket bland annat leder till större acceptans för olikheter och till mindre "könsrollande". Något vi särskilt gläder oss åt är att våra barn har mer tid för utelek och andra glädjeämnen än de skulle ha om de vore tvungna att åka till skolan varje dag. Lärandet hemma sker nämligen mycket mer tidseffektivt än i skolan. Det har dessutom visat sig att våra barn får djupare kunskaper eftersom lärandet i stor utsträckning sker i dialog med vuxen och har en högre grad av verklighetsanknytning och reflektion, jämfört med vad man kan åstadkomma i skolan. Barnen blir tryggare, frimodigare och har lättare att hitta sin egen unika potential när de slipper att ständigt jämföra sig med andra. De lever ett hälsosammare liv, är närmare naturen och slipper stress. Allt detta kan vi iakttä hos våra barn och det bekräftas i forskning som är gjord på stora antal hemundervisade barn i länder där fenomenet är vanligare.⁴⁷

⁴⁴ Anledningen till att jag för samman dessa tre i en och samma rörelse är att jag lagt märke till att samma familjer ofta finns med i alla tre sammanhang. Hemmaföräldrarna organiserar sig dels i föreningen Haro (<http://www.haro.se>), dels i föreningen Barnens rätt till föräldrarnas tid (<http://www.barnensratt.se>). Hemskolorna organiserar sig i föreningen Rohus (<http://www.hemundervisning.nu>) och hemmafödarna i Föreningen Föda hemma (<http://www.fodahemma.org>). Se också Jonas Himmelstrands föredrag på riksdagshuset där han förklarar bakgrunden till de här föräldrarnas ställningstagande (<http://www.thc.se/dec10sem.html>)

⁴⁵ http://www.thc.se/folja_hjarta.html

⁴⁶ http://www.thc.se/folja_hjarta.html

⁴⁷ Den forskningen visar också att hemundervisade klarar sig utomordentligt bra som vuxna. En högre andel än snittet går vidare till högre studier, blir egna företagare, är aktiva i samhällslivet, och deltar i allmänna val. En lägre andel än snittet blir arbetslösa, socialt utslagna eller kriminella.

http://en.wikipedia.org/wiki/Homeschooling#Test_results

Om vi accepterar att vi som vuxna har behov av en frizon för ett inre arbete där vi kan botten i oss själva är inte steget så långt till att ge barnen något motsvarande. Jag tror att vi föräldrar har en viktig uppgift i att förbereda våra barn och ungdomar för den omställning vi står inför. Varifrån de ska få kraften, glädjen och inspirationen till att vara en del av lösningen? Hur lär de sig samarbete? Varifrån kommer tilliten? Hur kan deras medfödda nyfikenhet och företagsamhet bäst bevaras och utvecklas? Var kan de lära sig praktisk självförsörjning och resurssnål livsstil?

Jag och min man tror att svaren på dessa frågor i vårt specifika fall är att vi som föräldrar tillsammans med människor omkring oss kan ge våra barn en bättre grund än till buds stående heltidsskolor med närvaroplikt. När allt fler familjer tar detta steg kommer också skolorna att behöva förändras och olika mellanformer att utvecklas. Skolorna kan på sikt omvandlas till en frivillig kursverksamhet som erbjuder specialistkunskaper och stimulerande aktiviteter i grupp utan att ta över *ansvaret* för barnets känslomässiga och intellektuella utveckling, ett ansvar som de i praktiken ändå inte kan bära.

Sammanfattningsvis tror jag att det inre arbetet är viktigt för att bli en del av lösningen på tre sätt. För det första är det lättare att avstå från materiell konsumtion för den som lever inifrånstyr. Vi har alla både materiella och icke-materiella behov. Problemet är att konsumtionskulturen mer eller mindre lurar oss att söka tillfredsställa icke-materiella behov genom materiell konsumtion. En person som gör ett medvetet inre utforskande kan bättre tillgodose sina behov på den nivå där de hör hemma och därmed både leva mer tillfreds och med lättare packning. Så här uttryckte min man det: *Hållbar livsstil är ingen uppoffring. Det är en chans att bli människa istället för att vara en konsumtionsmaskin.*

För det andra anar jag att vad som behövs är en extraordinär kraft. Mina tankar går till den drivkraft som fått människor att i svunna tider bygga religiösa monument, långt före byggkranarnas tid. Faktum är att mänskligheten aldrig tidigare medvetet har minskat sitt ekologiska fotavtryck! Kanske kan en återupplivad kontakt med vårt inre frigöra den extraordinära kraft som behövs?

För det tredje tror jag att en övergång från utifrån- till inifrånstyrning är nödvändig för att bygga självförtroende. Som Lena Jarlov så träffande påpekar i sitt kapitel i denna antologi behöver vi skifta från överhetstillit till självförtroende. Överheten kommer nämligen inte att lösa problemen. Det engelska begreppet "empowerment" fångar en viktig aspekt av omställningen.

Vad behöver du för att komma vidare i ditt eget inre utforskande, vad får dig att växa i självförtroende och hur får du kontakt med din egen inre extraordinära kraft ?

Slutord

Den sista av mina sex punkter för hållbarhet handlar om att lägga den inre själsliga grunden för att kunna arbeta med omställningen. Egentligen borde den varit först.

Det inre arbetet (6) är grunden för att relatera till andra. En förskjutning i riktning mot relationsparadigmet är förutsättning för att hitta de attraktiva formerna för samarbete

(5). Samarbete med andra blir allt viktigare om vi ska kunna skala ner och hitta lokala lösningar (4). De lokala lösningarna i anpassad skala är ett sätt att leva närmare naturen och bättre inpassa våra verksamheter i ekosystemen (3). Detta är avgörande för att vi ska kunna leva ett gott liv med avsevärt mycket lägre material (2)- och energiomsättning (1) än idag!

Som tur är behöver vi i praktiken inte bry oss så noga om i vilken ordning de här punkterna kommer. Det bästa är att göra allt på en gång.

Jag tror att alternativrörelsen även fortsättningsvis kan komma att spela en viktig roll genom att i ord och handling peka på visioner. Men utmaningen blir större i takt med att allvaret i de globala utmaningarna skärps. Vi behöver bygga alternativ och skaffa oss praktisk erfarenhet. Men också formulera våra berättelser om lösningar som löser många problem samtidigt (multimålmedel). En outnyttjad potential finns i det möte mellan miljörörelsen och den nyandliga rörelsen som ännu inte skett. Ett viktigt steg framåt skulle kunna vara en ömsesidig förståelse för hur de här två rörelserna kompletterar varandra. Naturen och människan behöver helas tillsammans, inte var för sig!

Vetenskapen med sitt logiska, linjära och analytiska tänkande är bra på att beskriva problem. Men för att hitta lösningar behövs andra förmågor. Förmåga till syntes (som innebär att sätta samman och urskilja mönster) är en mer avancerad förmåga än analys (som innebär att plocka isär och titta på delarna). Syntesen använder såväl det analytiska tänkandet som intuitiva, känslomässiga och konstnärliga förmågor. Modern hjärnforskning visar att det emotionella och det logiska är mycket mer sammanvävt i hjärnan än vad våra utbildningssystem ger uttryck för. Enligt hjärnforskaren Matti Bergström riskerar vårt ensidiga utbildningssystem att forma människor med ett handikapp i värdefrågor som yttrar sig i att de har svårt att välja och att se helheter, vilket kan leda till en svårighet att ta ansvar. Bergström ställer frågan om inte vår oförmåga att se och hantera de globala miljöproblemen just hänger samman med denna slagsida i vårt sätt att använda hjärnan.⁴⁸ Lösningen blir både mål och medel. Vi behöver utveckla våra intuitiva förmågor, kombinera hjärta och hjärna och våga lita mer på visdom än på konvention. Här finns, tycker jag, den mest spännande och inspirerande delen av utmaningen.

Efterord

Den här texten var ett försök att beskriva vägar framåt. Jag har använt mitt och min familjs liv som exempel, mest för att jag tyckte att texten blev mer levande med konkreta exempel och de egna exemplen är de som ligger närmast till hands.

Om jag lyckats göra detta utan att framstå som en beskäftig pekpinnevisare får läsaren avgöra. Har jag lyckats inspirera någon läsare till att ta egna konkreta steg så var det värt besväret att skriva.

Jag lånar Eva Cecilia Anderssons ord. *Livets längtan efter sig självt är drivkraften.*

⁴⁸ Bergström, Matti. Neuropedagogik.

Hillevi Helmfrid driver sedan 12 år tillbaka företaget *Hållbar utveckling – Process och Perspektiv* och är bosatt på landet i Vimmerby kommun . Hon arbetar över hela landet som konsult med att formge och leda visionsverkstäder, deltagardrivna forskningsprojekt och andra processer i grupp som syftar till omställning av samhället till hållbarhet. Hon är också författare till en rad texter om olika perspektiv på hållbar utveckling, bland annat *Efter Oljetoppen – Hur bygger vi beredskap när framtidsbilderna går isär?* och *Natursyner. Tre svar på vad natur är*. Under senare år har hon verkat som konsult för *Hållbara bygder/Transition Sweden* rörelsen i Sverige. www.hillevihelmfrid.com